

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра міжнародних економічних відносин та
європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Герасимчук Ангеліна Олександрівна

УДК 338.43

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«Конкурентні переваги аграрного сектора економіки України на світовому
ринку в умовах сталого розвитку»**

за ОПІ “Міжнародні економічні відносини” спец. 292 “Міжнародні економічні відносини”
галузі знань 29 “Міжнародні відносини”

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.О. Герасимчук

Керівник роботи
Т.О. Зінчук
д-р екон. наук, професор

АНОТАЦІЯ

Герасимчук А.О. Конкурентні переваги аграрного сектора економіки України на світовому ринку в умовах сталого розвитку. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено сутність, чинники формування та сучасні тенденції розвитку конкурентних переваг аграрного сектора економіки України в умовах сталого розвитку. Розглянуто теоретичні основи конкурентоспроможності, проаналізовано галузеву структуру агропромислового комплексу, динаміку експорту аграрної продукції та основні напрямки інтеграції України до світового аграрного ринку. Особливу увагу приділено ролі екологічних, технологічних і логістичних факторів у підвищенні ефективності галузі. Запропоновано напрями підвищення міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору з урахуванням викликів сталого розвитку. Робота ґрунтується на статистичних даних, нормативно-правових актах, звітах міжнародних організацій та результатах аналітичних досліджень.

Ключові слова: *аграрний сектор, конкурентні переваги, сталий розвиток, експорт, світовий ринок, конкурентоспроможність.*

ANNOTATION

Herasymchuk A.O. Competitive Advantages of Ukraine's Agricultural Sector in the Global Market in the Context of Sustainable Development. – Qualification Paper (manuscript).

Qualification paper submitted for the Bachelor's Degree in specialty 292 "International Economic Relations" – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

This qualification paper explores the essence, factors of formation, and current trends in the development of competitive advantages of Ukraine's agricultural sector in the context of sustainable development. The theoretical foundations of competitiveness are considered, and the sectoral structure of the agro-industrial complex, the dynamics of agricultural exports, and the main directions of Ukraine's integration into the global agricultural market are analyzed. Special attention is paid to the role of environmental, technological, and logistical factors in improving the efficiency of the sector. The paper proposes approaches to enhance the international competitiveness of Ukraine's agrarian sector, taking into account the challenges of sustainable development. The research is based on statistical data, legal frameworks, international organization reports, and analytical findings.

Keywords: *agricultural sector, competitive advantages, sustainable development, export, global market, competitiveness.*

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	6
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНОГО СЕКТОРА.....	14
2.1. Основні чинники конкурентоспроможності аграрного сектора України.....	14
2.2. Оцінка конкурентних переваг аграрного сектора України в глобальному середовищі.....	21
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	28
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	36
ДОДАТКИ	41

Вступ

Актуальність теми. Аграрний сектор економіки України традиційно є одним із ключових драйверів економічного зростання, що забезпечує продовольчу безпеку країни, формує значну частину валютних надходжень та сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій. В умовах глобалізації, інтеграції до світового економічного простору та зростаючого впливу екологічних факторів особливої актуальності набуває необхідність зміцнення конкурентних позицій українського аграрного виробництва, враховуючи засади сталого розвитку.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз і оцінка конкурентних переваг аграрного сектору економіки України на світовому ринку в умовах сталого розвитку та формування практичних рекомендацій щодо їхнього ефективного використання і підвищення.

Об'єктом дослідження є процес формування конкурентних переваг аграрного сектора економіки України в системі світогосподарських зв'язків.

Предметом дослідження виступають конкурентні переваги аграрного сектору України, їхні чинники формування, динаміка та вплив концепції сталого розвитку на конкурентоспроможність у глобальному вимірі.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання дослідження*:

- розкрити теоретико-методологічні засади поняття «конкурентні переваги» та їх специфіку в аграрному секторі;
- оцінити сучасний стан аграрного сектору економіки України в контексті його конкурентоспроможності;
- проаналізувати позиції України на світовому аграрному ринку та основні експортні переваги;
- визначити ключові фактори, що впливають на формування конкурентних переваг у контексті сталого розвитку;
- запропонувати шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності українського аграрного сектору з урахуванням

соціально-економічних та екологічних викликів.

Методи дослідження, використані в роботі, включають: аналіз і синтез наукової літератури – для підготовки теоретичного розділу, системний підхід – при аналізі факторів впливу на конкурентоспроможність аграрного сектора, порівняльний аналіз – при визначенні конкурентних переваг агровиробників на зовнішніх ринках, статистичні методи, графічний метод, SWOT-аналіз.

Інформаційною основою дослідження слугують наукові напрацювання українських та зарубіжних фахівців у сфері конкурентоспроможності, нормативно-правові документи, міжнародні стандарти та рекомендації, а також публікації в періодичних виданнях та інформаційні ресурси в мережі Інтернет.

Практичне значення дослідження. Результати даного дослідження можуть бути використані в практиці державного регулювання аграрної політики, діяльності аграрних підприємств, а також як теоретико-практична основа для подальших наукових досліджень у сфері сталого аграрного розвитку.

Апробація результатів дослідження. 1.) Герасимчук А.О. Управління сталим розвитком аграрних підприємств в умовах смарт-суспільства. Міжнародні економічні відносини в епоху становлення смарт-суспільства 5.0: збірник матеріалів X науково-практичної студентської конференції (м. Житомир, 21 листопада 2024 року). Житомир: Вид-во «Поліський національний університет», 2024. С. 11-15;

2.) Герасимчук А.О. Конкурентоспроможність агропродовольчої продукції на світових ринках в умовах війни: проблеми та перспективи для України. Менеджмент сталого розвитку організацій: стратегії, інновації, цифрові рішення: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Житомир, 30 квітня 2025 року). Житомир: Вид-во «Поліський національний університет», 2025. С. 177-181.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, три основні розділи, висновки та пропозиції, а також список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 39 сторінок, вона містить 3 таблиці та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Поняття «конкурентна перевага» є ключовим у теорії конкурентоспроможності та стратегічного управління. Підходи до її визначення наведено на рис. 1.1.1. У класичному розумінні конкурентні переваги – це унікальні характеристики підприємства, галузі чи країни, що дозволяють досягати кращих результатів у порівнянні з іншими учасниками ринку. М. Портер у своїй праці «Конкурентна перевага: створення та збереження високої ефективності» визначає конкурентну перевагу як здатність суб'єкта господарювання створювати цінність для споживача ефективніше, ніж конкуренти, за рахунок низьких витрат або диференціації продукту [27].

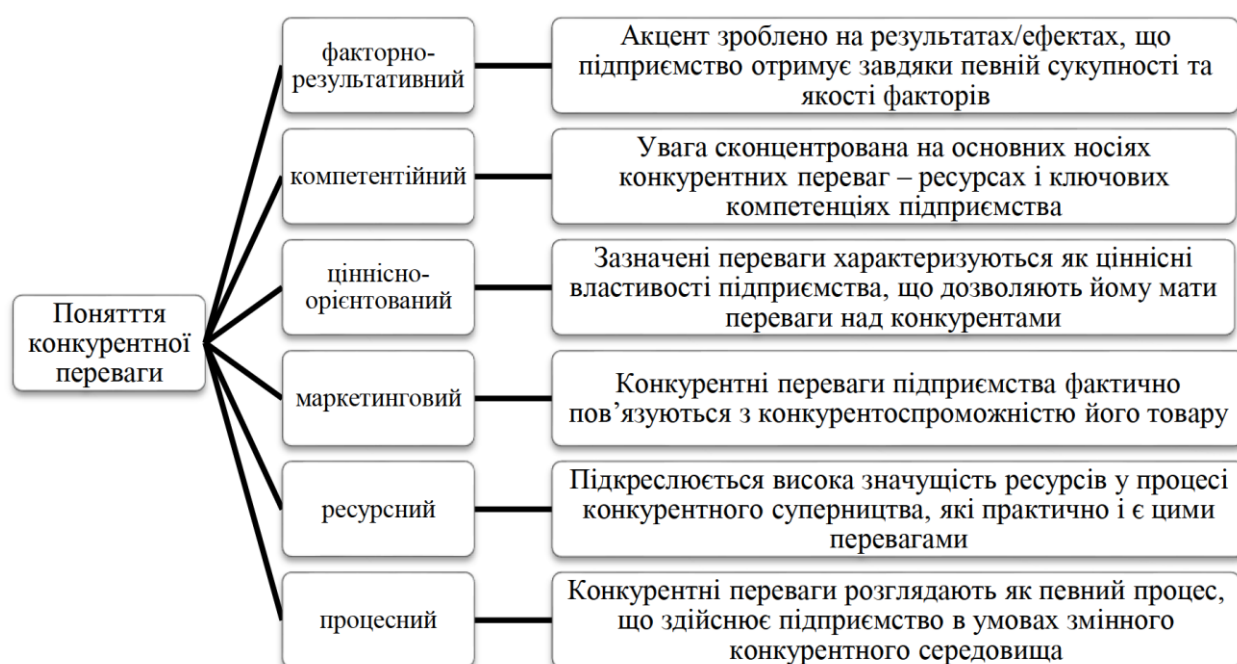

Рис. 1.1.1. Підходи до визначення конкурентних переваг

Джерело: систематизовано на основі [27, 33].

У сучасних умовах розрізняють статичні (ресурсні, цінові, інфраструктурні) та динамічні (інноваційні, технологічні, управлінські) конкурентні переваги. Для аграрного сектору особливу вагу мають природно-кліматичні ресурси, трудові ресурси, експортний потенціал, ефективність

агровиробництва та державна підтримка. При тому їх вплив є значним (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Вплив конкурентних переваг на розвиток підприємств

Стадія економічного розвитку	Рівень конкурентної переваги	Цілі підприємства
Початкова	$0,20 \leq K_{\text{кп}} \leq 0,40$	Безбиткова діяльність, утримання сегменту цільового ринку
Розвиваюча	$0,40 \leq K_{\text{кп}} \leq 0,60$	Збільшення частки ринку, зростання грошових потоків, фінансування пріоритетів розвитку на тривалу перспективу
Конкурентоспроможна	$0,60 \leq K_{\text{кп}} \leq 0,80$	Набуття конкурентних переваг для формування певної конкурентної позиції на цільовому ринку
Інвестиційна	$0,80 \leq K_{\text{кп}} \leq 1,0$	Досягнення стійких конкурентних переваг, інвестиційна привабливість

Джерело: [5, с. 34].

На рівні національної економіки конкурентоспроможність розглядається через призму її здатності забезпечувати стабільне зростання добробуту населення за умов ефективного використання внутрішніх ресурсів і глобальної інтеграції. Аграрний сектор економіки відрізняється низкою специфічних особливостей, які визначають характер формування його конкурентних переваг:

1. Залежність від природно-кліматичних умов. Рівень врожайності, якість продукції та стабільність виробництва залежать від погодних умов, ґрунтових характеристик та клімату.
2. Сезонність виробництва. Аграрне виробництво має циклічну природу, що впливає на формування запасів, логістику та експортні поставки.
3. Обмеженість оброблюваних земель. Земельний ресурс є не лише базою аграрного виробництва, але й фактором сталого розвитку.
4. Значний вплив державного регулювання. Субсидії, податкова політика, аграрні програми та зовнішньоторговельні бар'єри відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності галузі.

Україна володіє одними з найкращих у світі чорноземів, вигідним географічним розташуванням, великим експортним потенціалом, що забезпечує

низку природних і економічних переваг. Проте для повноцінного використання цих переваг потрібні інституційні реформи, модернізація аграрної інфраструктури та інтеграція принципів сталого розвитку [11].

Сталий розвиток (sustainable development) передбачає збалансоване поєднання трьох складових: економічної, соціальної та екологічної. Цей підхід набуває особливого значення для аграрного сектора, адже саме він безпосередньо взаємодіє з природними ресурсами, залучає значну частину сільського населення та впливає на екологічний баланс території.

Основні принципи сталого аграрного розвитку:

- раціональне використання природних ресурсів, зокрема землі, води, біорізноманіття;
- збереження родючості ґрунтів і запобігання деградації екосистем;
- соціальна орієнтація, підтримка сільських громад і розвиток людського потенціалу;
- економічна ефективність, яка забезпечує прибутковість і конкурентоспроможність аграрного виробництва.

Інтеграція принципів сталого розвитку в аграрний сектор дозволяє формувати довгострокові конкурентні переваги, оскільки відповідає світовим вимогам щодо якості, безпеки та етичного виробництва.

Світова практика демонструє застосування різноманітних інструментів для оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектору в контексті сталого розвитку. Зокрема:

- Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) враховує ефективність ринку товарів, інфраструктуру, інноваційний потенціал тощо;
- Індекс сталості сільського господарства (Sustainable Agriculture Index) оцінює екологічні, соціальні та економічні аспекти аграрного виробництва;
- Оцінка за стандартами ESG (Environmental, Social, Governance) дедалі частіше застосовується до агропідприємств, особливо в контексті міжнародних інвестицій [37].

Для України важливо імплементувати ці підходи у національну стратегію

розвитку сільського господарства, що дозволить не лише посилити конкурентні переваги, а й відповідати вимогам міжнародного ринку. З метою забезпечення та підтримки конкурентних переваг у довгостроковій перспективі аграрним виробникам необхідно ретельно проаналізувати існуючі напрями діяльності та чітко визначити нові, з урахуванням власного ресурсного потенціалу підприємства. В основі будь-якої конкурентної стратегії лежить створення конкурентної переваги, що дозволяє підприємству досягати максимального рівня прибутковості та стабільності функціонування на ринку. Інакше кажучи, формування конкурентних переваг є процесом адаптації управлінської системи до змін у конкурентному середовищі, що забезпечує оперативне й точне визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємства [32].

Проаналізувавши численні наукові підходи, можна дати таке визначення: формування конкурентних переваг підприємства – це системний управлінський процес, спрямований на створення та впровадження переваг, що покращують позиції компанії на ринку. Цей процес має відповідати загальній конкурентній стратегії фірми, враховуючи її мету, цілі та завдання.

Процес формування конкурентної переваги є не лише важливим, а й досить складним, оскільки потрібно вибрати таку перевагу, яка не лише підвищить конкурентоспроможність виробника, а й відповідатиме його ресурсним можливостям, забезпечуючи при цьому стійкий довготривалий ефект. При розробці заходів, спрямованих на створення і впровадження нової конкурентної переваги, компанія повинна ретельно оцінити доцільність таких дій, щоб не допустити переходу від прибуткової діяльності до збиткової [10].

В умовах глобалізації, зміни клімату, зростаючого населення світу та обмежених природних ресурсів сталий розвиток стає ключовим пріоритетом для аграрного сектору. Сталий розвиток передбачає збалансоване поєднання економічної ефективності, соціальної відповідальності та екологічної безпеки. Агровиробники, прагнучи залишатися конкурентоспроможними на ринку, одночасно мають сприяти сталому розвитку. В цьому контексті конкурентні переваги відіграють важливу роль, оскільки вони дозволяють аграрним

підприємствам ефективніше управляти ресурсами, впроваджувати інновації та мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, що є складовими цілей сталого розвитку [26].

Економічна стабільність та прибутковість агровиробників – одна з ключових цілей сталого розвитку. Конкурентні переваги у вигляді ефективного використання ресурсів, оптимізації виробничих процесів, інноваційних технологій та розвитку інфраструктури дозволяють агровиробникам знизити витрати, підвищити продуктивність і покращити якість продукції. Наприклад, використання сучасних цифрових технологій (точне землеробство, дрони, датчики вологості ґрунту) дає змогу зменшити витрати на воду, добрива та пестициди, підвищити врожайність і зменшити вплив на навколишнє середовище. Така технологічна перевага не лише забезпечує більшу ефективність, а й підвищує конкурентоспроможність підприємства на ринку. Додатково, агровиробники, що володіють конкурентними перевагами у вигляді надійних каналів збуту, партнерських зв'язків, або брендів, здатні швидше реагувати на зміни попиту, гнучко коригувати виробництво і підтримувати стабільний рівень доходів. Економічна сталість підприємств таким чином сприяє забезпеченню зайнятості, розвитку місцевих громад і зменшенню соціальної нерівності – важливих аспектів сталого розвитку [28].

Конкурентоспроможні агровиробники створюють умови для розвитку людського потенціалу, що відповідає соціальним цілям сталого розвитку. Впровадження сучасних технологій вимагає підвищення кваліфікації працівників, що стимулює інвестиції у навчання та професійний розвиток [1].

Також конкурентні переваги можуть проявлятися у впровадженні справедливих умов праці, соціального захисту, сприянні рівним можливостям для різних категорій населення (наприклад, гендерна рівність). Агровиробники, які піклуються про соціальну відповідальність, будують довіру з громадськістю, отримують кращий імідж і, як наслідок, мають більше шансів залучити інвестиції та отримати підтримку держави [21].

Крім того, розвиток аграрних підприємств з урахуванням соціальних

потреб допомагає зменшити міграцію з сільських районів, підтримує місцеві економіки і сприяє збереженню культурної спадщини. Відтак, соціальні конкурентні переваги є засобом підвищення життєвого рівня сільського населення, що є частиною цілей сталого розвитку ООН [5, с. 32].

Екологічна складова сталого розвитку особливо актуальна для агросектора, де вплив діяльності на довкілля є значним. Конкурентні переваги у вигляді впровадження екологічно чистих технологій, органічного землеробства, раціонального використання водних та земельних ресурсів, застосування відновлюваних джерел енергії, дозволяють агровиробникам знизити екологічний слід.

Наприклад, підприємства, що мають переваги у вигляді сертифікації за стандартами екологічної безпеки (GLOBALG.A.P., Organic, ISO 14001), здатні займати більш вигідні позиції на міжнародних ринках, де зростає попит на екологічно чисту продукцію. Це не лише підвищує їх прибутковість, а й стимулює ширше впровадження екологічних практик у галузі.

Застосування екологічних конкурентних переваг дозволяє агровиробникам більш відповідально ставитися до природних ресурсів, знижувати рівень забруднення, зберігати біорізноманіття та сприяти відновленню ґрунтів. В результаті це забезпечує довгострокову стабільність агровиробництва і підтримує глобальні екологічні цілі сталого розвитку.

Інноваційні рішення у сфері сільського господарства стають потужним інструментом створення конкурентних переваг, які безпосередньо впливають на досягнення цілей сталого розвитку. Від нових сортів культур, стійких до кліматичних змін, до систем автоматизації та цифровізації – все це допомагає агровиробникам підвищувати ефективність, зменшувати витрати та покращувати якість продукції.

Інновації сприяють оптимізації використання ресурсів, зниженню шкідливого впливу на навколишнє середовище та підвищенню соціальної відповідальності підприємств. Це створює позитивний цикл: підприємство отримує конкурентні переваги, що дозволяють стабільно розвиватися і

одночасно виконувати вимоги сталого розвитку [6].

Оцінюючи конкурентні переваги через призму цілей сталого розвитку, можна виділити кілька основних напрямків, де вони тісно переплітаються (табл. 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Характеристика окремих цілей сталого розвитку через призму конкурентних переваг агровиробників

№ цілі	Назва	Характеристика
Ціль 1	Подолання бідності	Конкурентоспроможні агровиробники створюють робочі місця, підвищують доходи сільського населення та сприяють економічному розвитку регіонів
Ціль 8	Гідна праця і економічне зростання:	Ефективне управління аграрним бізнесом з конкурентними перевагами забезпечує сталий економічний розвиток та поліпшення умов праці.
Ціль 12	Відповідальне споживання і виробництво	Використання ресурсоефективних технологій, зниження відходів та екологічно чисте виробництво є прикладами конкурентних переваг, що відповідають цим цілям
Ціль 13	Боротьба зі зміною клімату	Агровиробники, які впроваджують екологічні технології, знижують викиди парникових газів і адаптуються до змін клімату, закріплюють свої конкурентні позиції
Ціль 15	Збереження екосистем суші	Раціональне використання земельних ресурсів і відновлення ґрунтів – це конкурентні переваги, які одночасно сприяють збереженню природних екосистем

Джерело: розроблено автором на основі [24, 37].

Завдяки ефективному використанню ресурсів, впровадженню інновацій, соціальній відповідальності та екологічній свідомості аграрні підприємства забезпечують економічну стабільність, підтримують розвиток громад і зберігають природне середовище.

Формування і підтримка конкурентних переваг у агросекторі є необхідною

передумовою для сталого розвитку, який відповідає глобальним викликам сьогодення і забезпечує довгострокову життєздатність аграрного виробництва [7].

Економічна конкурентна перевага дає змогу агровиробникам підтримувати прибутковість, що необхідно для фінансування соціальних та екологічних ініціатив. Соціальні переваги сприяють покращенню якості життя працівників і місцевих громад, що підтримує стабільність і соціальну згуртованість. Екологічні переваги забезпечують збереження ресурсів і знижують ризики, пов'язані з кліматичними змінами, що сприяє довготривалій життєздатності бізнесу [32].

Конкурентні переваги аграрного підприємства виступають не лише основою його ринкової успішності, а й дієвим інструментом досягнення стратегічних цілей сталого розвитку. Завдяки наявності таких переваг підприємства здатні підвищувати свою продуктивність, впроваджувати інноваційні технології, забезпечувати ефективне використання ресурсів і знижувати негативний вплив на довкілля. Крім того, конкурентоспроможні агровиробники мають більше можливостей для інвестування у соціальну сферу, розвиток людського капіталу та адаптацію до змін клімату й ринкової кон'юнктури. Таким чином, формування і зміцнення конкурентних переваг сприяє не лише економічній ефективності, а й екологічній та соціальній відповідальності, що відповідає принципам сталого розвитку [10].

Наявність інноваційного потенціалу, сучасних технологій та висококваліфікованих кадрів дозволяє формувати адаптивну стратегію розвитку. У підсумку, конкурентоспроможність агропідприємства виступає не лише економічною категорією, а й важливим чинником досягнення цілей сталого розвитку на регіональному та національному рівнях.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНОГО СЕКТОРА

2.1. Основні чинники конкурентоспроможності аграрного сектора України

Аграрна продукція залишається одним із ключових складників експортної структури України. Так, за підсумками 2023 р. її частка у загальному обсязі експорту становила 62%, що перевищує аналогічний показник 2022 р. (53%). Це свідчить про зростаючу роль сільського господарства як пріоритетного напрямку економічного розвитку країни у коротко- та середньостроковій перспективі. Саме аграрна галузь забезпечує вагому частку зовнішньоекономічної діяльності України, виступаючи рушієм орієнтації економіки на експорт [2, 13].

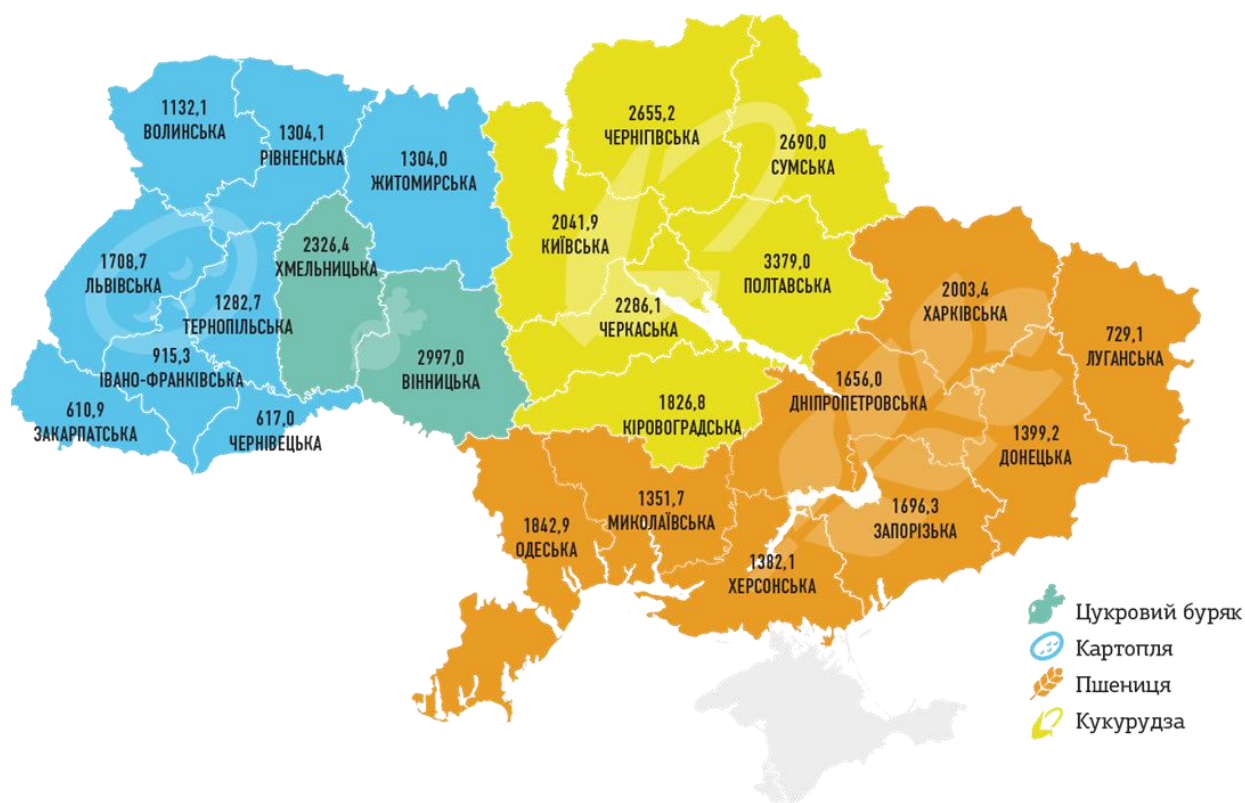

Рис. 2.1.1. Спеціалізація рослинництва за областями України, тис. т
Джерело: систематизовано на основі [2, 13].

Українська аграрна продукція демонструє високий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку, про що свідчить лідерство країни у поставках окремих категорій продукції, зокрема зернових, кукурудзи, соняшнику та іншої сировини. Проте, з початком повномасштабної війни, обсяги

експорту зазнали скорочення через низку об'єктивних факторів – обмеження у виробничих процесах, ускладнення логістики та зниження інвестиційної активності.

Разом із тим, світові ринки продовжують розвиватися, підвищуючи вимоги до якості агропродукції. Серед основних тенденцій – активне впровадження сучасних технологій вирощування, застосування продуктивніших сортів культур, а також екологічних та сталих практик. У таких умовах підтримання конкурентоздатності українського агросектору вимагає системного впровадження інновацій. Однак військові дії значно ускладнюють модернізацію галузі, що в перспективі може призвести до втрати позицій на зовнішніх ринках не лише через обмеження експорту, а й через конкуренцію з боку аграріїв інших країн. Таким чином, збереження й посилення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках набуває особливого значення. Це потребує державної підтримки, інвестицій у технології, розвиток інфраструктури та активну інтеграцію принципів сталого сільського господарства, що відповідатимуть глобальним трендам і вимогам сучасного аграрного ринку. Оцінимо зміни у виробництві провідних сільськогосподарських культур в Україні протягом 2023-2024 рр. (табл. 2.1.1).

У 2024 р. аграрний сектор України продемонстрував змішані тенденції у виробництві основних сільськогосподарських культур порівняно з 2023 р. Загальний обсяг виробництва зернових та зернобобових культур скоротився на понад 41 млн. центнерів, що становить 93,7% від рівня попереднього року. Це відбулося попри незначне розширення зібраної площі. Таке зниження вказує на зменшення урожайності, яка впала на 3,6 центнера з гектара. Пшениця продемонструвала незначне зростання обсягів виробництва – на 0,4%. При цьому площа збирання збільшилася на 2,8%, однак урожайність дещо знизилася. Це може свідчити про те, що зростання обсягів досягалося за рахунок екстенсивного розширення площ, а не інтенсифікації виробництва. Для ячменю ситуація виявилася складнішою – виробництво скоротилося майже на 12%, а зібрана площа зменшилася на понад 350 тис. га. Урожайність залишилася майже

незмінною, що свідчить про стагнацію технологічного рівня у вирощуванні цієї культури [32].

Таблиця 2.1.1

Показники обсягів виробництва сільськогосподарської продукції
в Україні

Види продукції	Обсяг виробництва			Зібрана площа			Урожайність	
	тис. ц	2024 р. до 2023 р.		тис. га	2024 р. до 2023 р.		ц з 1 га	(+, -) до 2022 р.
		+, -	у %		+, -	у %		
Зернові та зернобобові культури - всього	619166,7	-41713,3	93,7	14560,3	225,2	101,6	42,5	-3,6
у тому числі								
пшениця	261579,8	114,2	100,4	6361,2	172,1	102,8	41,1	-1
ячмінь	82848,9	-11508,1	87,8	2501,5	-357,7	87,5	33,1	0,1
кукурудза на зерно	246687,5	-3405,8	87,9	4480,7	228,5	105,4	55,1	-10,9
Цукрові буряки	148815,5	8703	106,2	313,6	22,5	107,7	474,9	--6,6
Соняшник на зерно	122355,2	-13914	89,8	6069,7	-26	99,6	20,2	-2,2
Соя	38993,7	-3776	91,2	1981,9	122,5	106,6	19,7	-3,3
Ріпак	21947,9	10408,9	192,9	785,7	336,4	174,9	27,9	2,2
Картопля	222082,7	4579,7	102,1	1323,2	11,6	100,9	167,8	2
Овочі	92863,1	-1281,9	98,6	446,3	-0,8	99,8	207,9	-2,6
Плоди та ягоди	20480,0	407	102	198,5	1,8	100,9	103,1	1,2
Виноград	4097	318	108,4	41,3	-1,4	96,7	99,3	10,7

Джерело: складено автором на основі державної статистичної звітності [13]

Незважаючи на розширення посівних площ кукурудзи, обсяг виробництва зменшився майже на 3,5 млн. центнерів, а урожайність знизилася на суттєві 10,9 центнера з гектара. Це може бути пов'язано як з несприятливими погодними умовами, так і з воєнними факторами, що негативно вплинули на технологічний процес [2, 13].

Цукрові буряки стали прикладом помірному успіху. Обсяг виробництва зріс на 6,2%, площа – на 7,7%, проте урожайність дещо зменшилася. Така ситуація свідчить про позитивну динаміку, хоча й не без втрат продуктивності.

Аналогічно позитивною була динаміка у вирощуванні ріпаку. Виробництво майже подвоїлося, а урожайність зросла на 2,2 ц/га. Це демонструє ефективне використання нових технологій, зростання попиту на ринку ЄС та переорієнтацію українських агровиробників на більш рентабельні культури.

Натомість виробництво соняшнику зменшилося майже на 14 млн центнерів. Урожайність також знизилася, а площа залишилася практично незмінною. Це може свідчити про втрату ефективності в системі вирощування. Подібна ситуація і з соєю: обсяги зменшились попри розширення площ, а урожайність упала на понад 3 центнери з гектара, що вказує на зниження ефективності вирощування [19].

Картопля продемонструвала незначне зростання як обсягів, так і врожайності. За стабільної площі збирання підвищення урожайності на 2 центнери з гектара забезпечило приріст загального виробництва. Це важливо, зважаючи на роль картоплі як продовольчої культури в умовах внутрішньої продовольчої безпеки. Овочі загалом показали незначне скорочення обсягів і урожайності, при майже незмінній площі збирання, що вказує на незначне погіршення умов вирощування.

Плодові культури, зокрема плоди та ягоди, мали невелике зростання. Обсяги збільшились на 2%, урожайність покращилась на 1,2 ц/га. Водночас площі залишились майже незмінними. Це говорить про певний прогрес у догляді за багаторічними насадженнями або сприятливі погодні умови. Вирощування винограду продемонструвало позитивну динаміку: попри скорочення площ, урожайність зросла майже на 11 ц/га, що дозволило збільшити обсяг виробництва на понад 8% [32].

Загалом аналіз показників за 2024 р. демонструє, що аграрний сектор України залишається під значним тиском як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Попри спроби агровиробників адаптуватися до нових реалій, у багатьох сегментах спостерігається зниження ефективності виробництва, зокрема за ключовими експортно орієнтованими культурами – кукурудзою, соняшником, соєю. Водночас позитивні результати по ріпаку, картоплі та

винограду свідчать про наявність потенціалу галузі до відновлення та стабілізації. Поліпшення ситуації вимагає активної державної підтримки, інвестицій в технології та логістику, а також сприятливого зовнішнього середовища для торгівлі [19].

Упродовж 2024 р. експорт України залишався зосередженим на продуктах рослинного походження, на які припадало близько 27 % загального обсягу (рис. 2.1.2).

Рис. 2.1.2. Товарна структура експорту України у 2024 р.

Джерело: складено автором на основі [32]

Жири та олії тваринного чи рослинного походження становили близько 13 % у вартості, а готові харчові продукти – приблизно 5 % експорту. Імпорт характеризувався значною часткою мінеральних продуктів – близько 95 % з них (зокрема нафтопродукти) становили близько 10,4 % в структурі імпорتنих поставок. Разом із цим, готові харчові продукти становили близько 4,9 %, а зернові – лише 0,4 % ввезення.

Цей розподіл демонструє стійку позицію України як аграрного експортеру.

Водночас переважна частка імпорту у виді енергії та хімікатів підкреслює важливість диверсифікації джерел постачань та розвиток вітчизняної переробної інфраструктури.

Найвагомішу частку у зовнішній торгівлі займає соняшникова олія, на яку припадає приблизно 21 % від загального аграрного експорту. Протягом звітного періоду було вивезено близько 6 млн. тонн цієї продукції на суму понад 5,1 млрд. дол. США, що підтверджує лідерство України на світовому ринку цього товару. На однаковому рівні з олією – кукурудза, частка якої також склала 21 %. Її обсяг експорту досяг 29,6 млн. тонн, що забезпечило валютні надходження на рівні 5 мільярдів доларів [19]. Третє місце в експортному рейтингу посіла пшениця. З України було експортовано понад 20,6 млн. тонн зерна, що принесло 3,7 мільярда доларів США. Частка цієї культури в структурі аграрного експорту становила близько 15 %. Серед інших важливих позицій варто виділити ріпак, на який припало 7 % експорту. Було вивезено 3,8 млн. тонн цієї культури, що дало 1,8 млрд доларів валютної виручки. Далі йде соя, яка забезпечила 5 % від загального експорту – це 3,4 млн. тонн продукції на суму 1,3 млрд. дол. США. Також значну роль відіграє макуха та інші залишки, отримані в результаті виробництва рослинних жирів і олій, частка яких склала 4 %. У натуральному вимірі експорт цього продукту становив 4,7 млн. тонн, а у вартісному – 1 млрд. дол. США.

Не менш вагомими є поставки м'яса та харчової продукції з м'яса свійської птиці, які також забезпечили 4 % експорту. За дев'ять місяців 2024 р. було експортовано 447 тис. тонн м'ясопродукції, що принесло Україні 958 млн. дол. США [2, 13].

Замикають десятку основних агропозицій ячмінь та цукор. Обсяг експорту ячменю становив 3,3 млн. тонн, що дало 557 млн. дол. США виручки, а цукру було експортовано 746 тис. тонн на 418 млн. доларів США. Кожен з цих товарів забезпечив по 2 % в загальній структурі експорту.

Таким чином, експортна аграрна структура України залишається стабільною, з чітко вираженою домінантою олійно-зернової групи. Це формує значний потенціал для подальшого розвитку експортоорієнтованого аграрного

сектору, попри складні зовнішні умови, спричинені війною.

Серед широкого спектра вітчизняної сільськогосподарської продукції ключову роль в експорті відіграють зернові культури. З метою глибшого аналізу наслідків російської агресії Світовий банк оприлюднив прогноз щодо скорочення обсягів експорту зерна з України та його впливу на глобальний аграрний ринок [39].

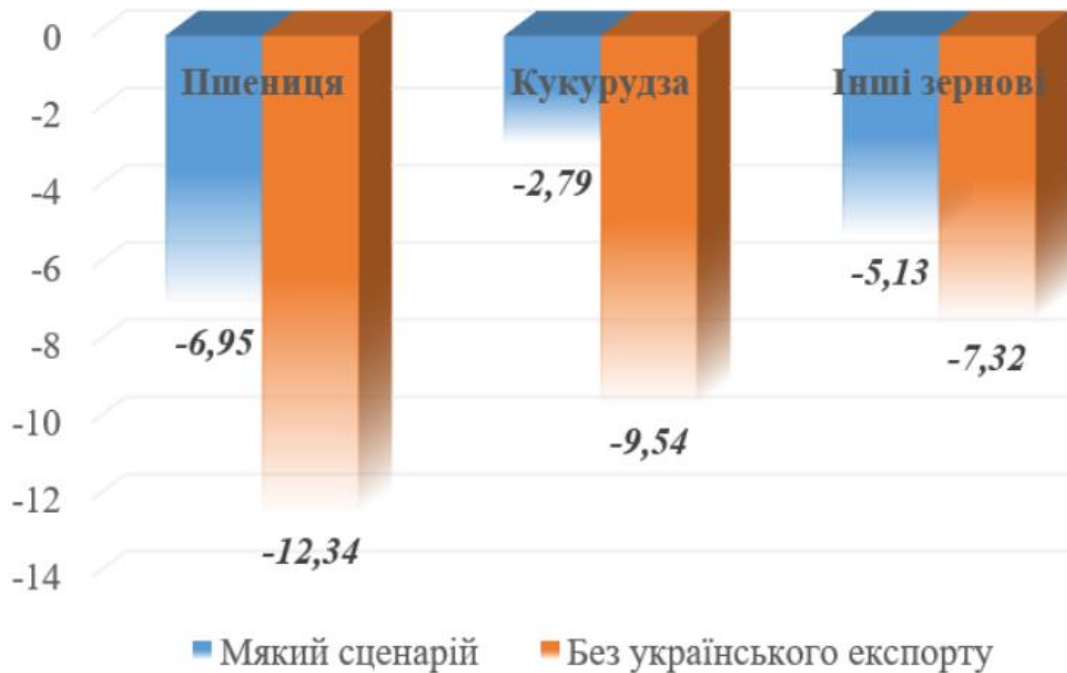

Рис. 2.1.3. Вплив війни на експорт зернових у світі (прогноз)

Джерело: побудовано на основі [39]

Згідно з наведеними даними, у двох прогнозних сценаріях спостерігається зниження обсягів експорту пшениці, кукурудзи та інших зернових культур. Водночас, за відсутності українського експорту ці показники були б ще нижчими, що свідчить про ключову роль аграрного сектору України у підтримці глобальної продовольчої безпеки.

Отже, аграрний ринок є стратегічним напрямом розвитку національної економіки та формує найбільшу частку в експортній структурі країни. Попри пандемічну кризу та повномасштабну військову агресію з боку Росії, український аграрний експорт зберіг стабільність і продемонстрував найбільші

темпи зростання порівняно з іншими галузями економіки.

Для забезпечення ефективного функціонування продовольчого ринку та формування конкурентоспроможного аграрного сектору, орієнтованого на виробництво готової експортної продукції, необхідно більш раціонально використовувати наявні обмежені ресурси, зокрема земельні. Водночас важливим чинником подальшого розвитку галузі є врахування сучасних глобальних тенденцій на світових продовольчих ринках [11].

2.2. Оцінка конкурентних переваг аграрного сектора України в глобальному середовищі

У контексті глобалізації та геополітичних змін аграрний сектор України постає не лише як локальний сегмент економіки, а й як інтегрована частина світового агропродовольчого ринку. Сучасні глобальні виклики, зокрема зміни клімату, нестабільність світових ланцюгів постачання, війна в Україні, зростання продовольчої нестабільності та перехід до зеленої економіки, справляють потужний вплив на динаміку українського аграрного бізнесу. У цьому контексті особливо актуальним є аналіз впливу основних світових тенденцій на вітчизняне агровиробництво, експорт, інноваційний розвиток та його роль у досягненні цілей сталого розвитку [15].

Глобалізація сільського господарства відкрила нові можливості для України як одного з лідерів за обсягами виробництва та експорту зернових і олійних культур. В умовах світового попиту на продовольство, Україна перетворилася на одного з ключових постачальників кукурудзи, пшениці, соняшникової олії. За даними Міністерства аграрної політики, у 2022 році агропромисловий комплекс забезпечив понад 60% валютних надходжень від експорту. Цей показник зумовлений високим попитом на українську аграрну продукцію в країнах Близького Сходу, Північної Африки, ЄС та Азії [13].

Водночас глобалізація супроводжується високою конкуренцією, зокрема з боку Бразилії, Аргентини, США та Росії. Відсутність доступу до морських портів

через війну значно знизила логістичні можливості, підвищила вартість доставки та зменшила експортну гнучкість українських трейдерів. У відповідь на це український агробізнес адаптується через розвиток альтернативних маршрутів (наприклад, "солідарні шляхи" через ЄС), залізничного експорту та інвестицій у річкову логістику.

На рис. 2.1.4 відображено SWOT-аналіз аграрного сектора України.

Сильні сторони:	Можливості:
сильний виробничий потенціал; активне впровадження досягнень науки і техніки; висока якість продукції; стабільне співвідношення попиту і пропозиції; висока кваліфікація персоналу; висока диверсифікація виробництва; велика питома вага займаних ринків збуту	вихід на міжнародні ринки збуту; вдосконалення управлінської структури; привабливість для інвестиційних вливань; високий попит на продукцію даної галузі; можливості розширення ринків збуту та асортименту продукції
Слабкі сторони:	Загрози:
висока вартість виробництва; залежність від природно-кліматичних умов; складний процес ухвалення управлінських рішень; погіршення фінансово-економічних показників в умовах воєнного стану	нестабільне політичне та економічне положення; нестабільність національної валюти; диспаритет промисловості та сільського господарства; недобросовісна конкуренція у галузі; безліч різних постачальників

Рис. 2.1.4. SWOT-аналіз аграрного сектора України

Джерело: розроблено автором

Таким чином, проведений SWOT-аналіз аграрного сектора України дозволяє всебічно охарактеризувати внутрішній потенціал галузі та зовнішні умови її функціонування. Визначення сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, створює основу для розробки ефективної стратегії розвитку сільського господарства. На наступному етапі доцільно здійснити комплексну оцінку отриманих результатів, що дозволить виявити найбільш критичні проблеми, пріоритетні напрями впливу та сформулювати рекомендації щодо зміцнення конкурентних позицій аграрної галузі України в умовах сучасних викликів [17].

1. Сильні сторони (Strengths)

Аграрний сектор України має низку потужних внутрішніх переваг, які забезпечують його стійке функціонування навіть в умовах нестабільності:

- Сильний виробничий потенціал. Україна має родючі ґрунти, зокрема чорноземи, що дозволяють отримувати високі врожаї. Потужна інфраструктура, аграрна техніка та великі площі орних земель формують базу для масового виробництва сільськогосподарської продукції.

- Активне впровадження досягнень науки і техніки. Сільське господарство поступово модернізується: застосовуються GPS-навігація, агродрони, супутниковий моніторинг полів, новітні технології зрошення та насіння, що сприяє підвищенню продуктивності.

- Висока якість продукції. Українська агропродукція відповідає міжнародним стандартам якості, що дозволяє успішно експортувати її в ЄС, Азію, Близький Схід та інші регіони.

- Стабільне співвідношення попиту і пропозиції. Агропродукція користується постійним попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що забезпечує прогнозованість доходів [25].

- Висока кваліфікація персоналу. В агросекторі працюють фахівці з вищою аграрною освітою, що сприяє ефективному використанню ресурсів і впровадженню інновацій.

- Висока диверсифікація виробництва. Україна вирощує широкий спектр культур (пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, ріпак, соя) та розвиває тваринництво, що забезпечує стійкість до ринкових коливань.

- Велика питома вага на світових ринках. Україна входить до числа світових лідерів з експорту зернових і олійних культур, що підтверджує її важливу роль у глобальній продовольчій системі [26].

2. Слабкі сторони (Weaknesses)

Поряд із перевагами, існують і внутрішні проблеми, які гальмують розвиток галузі:

- Висока вартість виробництва. Зростання цін на паливо, добрива, логістику та технічні засоби зумовлює здорожчання аграрної продукції та

знижує конкурентоспроможність.

- Залежність від природно-кліматичних умов. Посухи, повені, приморозки чи інші аномальні погодні явища істотно впливають на врожайність, адже лівова частка господарств залишається без систем зрошення.

- Складність управлінських процесів. Недосконала система управління агропідприємствами, брак стратегічного планування, невизначеність у правовому полі (особливо щодо ринку землі) – це чинники, що знижують ефективність.

- Погіршення фінансово-економічних показників у воєнний час. Зниження прибутковості, руйнування інфраструктури, дефіцит обігових коштів та ускладнена логістика негативно впливають на результати діяльності агровиробників.

3. Можливості (Opportunities)

Зовнішнє середовище дає Україні низку можливостей для зміцнення позицій на аграрних ринках:

- Вихід на міжнародні ринки збуту. Відкриття нових торговельних напрямків (Африка, Азія, Латинська Америка), зменшення торговельних бар'єрів, угоди про вільну торгівлю створюють передумови для розширення експорту.

- Вдосконалення управлінської структури. Цифровізація, реформа держпідтримки агросектору, розвиток аграрного консалтингу – усе це сприяє модернізації управління.

- Привабливість для інвесторів. Наявність родючих земель та глобального попиту на продовольство роблять агросектор привабливим для іноземних та внутрішніх інвестицій [23].

- Сталий попит на продукцію. Населення світу зростає, і відповідно – попит на продукти харчування. Україна здатна задовольняти частину цього попиту.

- Можливість розширення асортименту. Зростає попит на продукцію з доданою вартістю (органічну, перероблену), що стимулює розвиток переробної

промисловості.

4. Загрози (Threats)

Водночас зовнішнє середовище несе значні виклики, які можуть стримувати розвиток:

- Політична та економічна нестабільність. Війна, інфляція, девальвація, бюрократія та корупція – усе це негативно впливає на інвестиційний клімат та прогнозованість бізнесу [35].
- Нестабільність національної валюти. Курсові коливання створюють ризики для експортерів та імпортерів аграрної продукції та техніки.
- Диспропорція між промисловістю та сільським господарством. Недостатній розвиток переробки, зношеність техніки, дефіцит енергоносіїв – це наслідки перекосів у структурі економіки.
- Недобросовісна конкуренція. Тіньовий ринок, змови постачальників, контрафактна продукція шкодять добросовісним виробникам.
- Залежність від постачальників. Імпортна залежність від насіння, добрив, техніки створює додаткові ризики в умовах логістичних або політичних обмежень.

SWOT-аналіз демонструє, що аграрний сектор України має величезний потенціал для розвитку як всередині країни, так і на міжнародних ринках. Утім, реалізація цього потенціалу можлива лише за умови подолання структурних слабкостей, посилення державної підтримки, модернізації управління та ефективного реагування на зовнішні виклики. Врахування глобальних продовольчих трендів, кліматичних змін і потреб споживача стане запорукою формування потужного, конкурентоспроможного та сталого аграрного сектора України [19].

Російська агресія радикально змінила карту світового аграрного ринку. Закриття портів, мінування морських шляхів, руйнування елеваторів і інфраструктури стали прямою загрозою для українського аграрного експорту. Як наслідок – частка України у світовому експорті зернових у 2022-2023 рр. зменшилася, хоча попит на українське зерно залишався високим через кризу

продовольчої безпеки.

Країни Африки, Азії, Європи продовжують потребувати українських поставок. Україна, в свою чергу, диверсифікує ринки збуту, нарощує експорт через сухопутні маршрути, розширює кооперацію з ЄС.

Геополітика також створює вікно можливостей: асоціація з ЄС дозволяє скасування мит, підтримку реформ у сфері якості продукції, впровадження стандартів ISO, HACCP, Global GAP. Проте ефективна реалізація цього потенціалу неможлива без дотримання жорстких фітосанітарних стандартів, які виступають бар'єром на шляху виходу продукції на міжнародні ринки [17].

У цьому контексті важлива роль належить Державній фітосанітарній інспекції, зокрема – її територіальним підрозділам, як-от Житомирська обласна фітосанітарна служба. Саме вона забезпечує:

1. Контроль за якістю продукції рослинництва, зокрема перевірку на наявність шкідників, хвороб рослин, залишків пестицидів;
2. Сертифікацію експортної продукції, що відповідає вимогам імпортерів (ЄС, КНР, Близький Схід тощо);
3. Попередження занесення і поширення карантинних організмів, які можуть завдати економічної шкоди;
4. Контроль обігу засобів захисту рослин, що впливає на безпечність кінцевої продукції;
5. Сприяння дотриманню міжнародних угод, зокрема вимог Міжнародної конвенції із захисту рослин (IPPC), що є обов'язковими для виходу на зовнішні ринки.

Завдяки цим функціям, діяльність фітосанітарної інспекції безпосередньо підсилює експортну спроможність аграрного сектору, забезпечуючи:

- відповідність української продукції світовим стандартам якості та безпеки;
- зміцнення іміджу українських виробників як надійних постачальників;
- доступ до нових ринків з високими вимогами до фітосанітарного контролю;

- мінімізацію економічних втрат від карантинних обмежень та відмов у імпорті.

Для Житомирської області, яка є важливим аграрним регіоном з розвиненим зерновим, картоплярським і ягідним господарством, фітосанітарна інфраструктура є критичною. Її ефективне функціонування дозволяє регіональним агровиробникам не лише забезпечувати внутрішній ринок, але й брати активну участь у зовнішньоекономічній діяльності.

Станом на 2024 р. територіальні органи Держпродспоживслужби видали понад 266068 фітосанітарних сертифікатів для експорту сільськогосподарської продукції по всій Україні. У Житомирській області в 2023 р. оформлено 24087 сертифікатів на експорт – на 16 % більше порівняно з 2022. У 2024 р. перевірено понад 6 тис. зразків насіння, виявлено 373 т некондиційних ярих та 1007 т некондиційних озимих культур – що вказує на жорсткий контроль якості посівного матеріалу.

Фітосанітарна інспекція забезпечує відповідність продукції строгим міжнародним стандартам, що дозволяє отримати доступ до недоступних для багатьох інших виробників ринків. Завдяки регулярному моніторингу насіння й обстеженню ділянок, знижується ризик повернення або затримання продукції через наявність шкідників чи некондиції. Інвестиції в інспекційну інфраструктуру (лабораторії, навчання, цифровізація) безпосередньо підтримують глобальну конкурентоспроможність. Саме через ці механізми Житомирщина успішно диверсифікує експортний портфель, залучаючи прибутки та зміцнюючи український аграрний бренд.

Світові фінансові інституції – ЄБРР, Світовий банк, USAID, GIZ – активно підтримують агросектор України у вигляді грантів, кредитних гарантій, технічної допомоги. У фокусі – модернізація зрошення, розвиток переробки, зелена енергетика, відновлення зруйнованої інфраструктури [44].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Попри значний виробничий потенціал та вагому роль аграрного сектора в економіці України, проведений SWOT-аналіз виявив низку системних слабкостей і загроз, що стримують розвиток галузі. Серед ключових недоліків варто відзначити високу вартість виробництва, залежність від природно-кліматичних умов, складність управлінських процесів, а також фінансову нестабільність, посилену умовами воєнного стану. До зовнішніх загроз належать політична й економічна нестабільність, нестабільність національної валюти, диспропорції між промисловістю та сільським господарством, а також недобросовісна конкуренція та залежність від постачальників.

Усі ці фактори знижують загальну конкурентоспроможність вітчизняного аграрного виробництва, ускладнюють його адаптацію до вимог міжнародного ринку та створюють ризики для сталого розвитку. Водночас наявність значного експортного потенціалу, зростаючий попит на продовольство, інтерес інвесторів до агросектору та можливості розширення ринків збуту створюють ґрунт для реалізації стратегічних напрямів розвитку.

З огляду на це, наступним кроком до формування ефективної моделі функціонування аграрного сектора України є розробка і реалізація комплексу напрямів підвищення конкурентних переваг у контексті сталого розвитку, що дозволить не лише подолати існуючі обмеження, а й забезпечити довготривале економічне зростання, екологічну збалансованість і соціальну стійкість сільських територій [43].

У сучасних умовах нестабільності глобального продовольчого ринку, спричиненої військовими діями, кліматичними змінами та економічною турбулентністю, аграрний сектор України відіграє ключову роль у забезпеченні як внутрішньої продовольчої безпеки, так і експортного потенціалу країни. Однак збереження та підвищення конкурентних переваг потребує стратегічного

переосмислення розвитку галузі з урахуванням принципів сталого розвитку, які передбачають економічну ефективність, екологічну відповідальність і соціальну справедливість.

Продовольча безпека – це не лише доступ до достатньої кількості харчових продуктів, але й стабільність їх виробництва, якість та доступність. Український аграрний сектор виконує дві важливі функції у цьому контексті: забезпечує внутрішній попит населення на основні продукти харчування та виступає ключовим гравцем у глобальній продовольчій системі. Зокрема, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), частка українського зерна в глобальних обсягах імпорту сягала понад 10% у деяких країнах Африки та Близького Сходу [40].

Однак, війна в Україні суттєво змінила умови функціонування аграрного сектору. Знищення інфраструктури, мінування сільськогосподарських угідь, порушення логістичних ланцюгів, зростання витрат на виробництво та обмежений доступ до фінансування – все це ускладнює реалізацію потенціалу агровиробників. Водночас зберігається стратегічна важливість агросектору як основи експортних надходжень і засобу забезпечення економічної стійкості країни [30].

У сучасних умовах конкурентоспроможність українського аграрного сектору повинна розглядатися через призму сталого розвитку та адаптації до глобальних викликів, зокрема змін клімату, посилення стандартів якості, впровадження цифрових технологій у виробництві. Наприклад, інтеграція екологічних практик (відмова від пестицидів, сівоzmіна, точне землеробство) не лише відповідає вимогам «зеленого курсу» ЄС, а й створює додану вартість продукції, що є важливою конкурентною перевагою на європейському ринку.

Таким чином, конкурентні переваги аграрного сектору України є системним елементом забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівнях (рис. 3.1). За умов воєнного та поствоєнного відновлення їхнє збереження та примноження вимагатиме інноваційного підходу, гнучкого реагування на зовнішні загрози та підтримки з боку держави та міжнародних

партнерів. Розвиток конкурентних переваг дозволить Україні не лише зберегти свій статус «житниці Європи», але й стати активним учасником трансформації глобальної агропродовольчої системи у відповідь на виклики XXI століття.

Рис. 3.1.1. Продовольча безпека та конкурентні переваги агробізнесу

Джерело: розроблено на основі [21, 29]

У сучасних умовах, коли продовольча безпека визнається ключовим компонентом національної безпеки, а доступ до якісних і безпечних харчових продуктів стає критично важливим як на національному, так і на глобальному рівнях, аграрний сектор набуває стратегічного значення. Відповідно, конкурентні переваги українського агробізнесу мають розглядатися не лише через призму прибутковості та експортного потенціалу, але й у контексті здатності забезпечити продовольчу стабільність держави в умовах глобальних викликів – кліматичних змін, збройних конфліктів, цінової нестабільності.

Таким чином, нами пропонуються наступні ключові напрями підвищення конкурентних переваг українського аграрного сектору в контексті досягнення цілей сталого розвитку:

1. Інноваційний розвиток як основа конкурентоспроможності:

- розвиток AgTech-стартапів та кластерів у сфері аграрних інновацій;
- інтеграція цифрових рішень у агробізнес (ERP-системи, CRM, моніторинг клімату);
- підтримка наукових досліджень у сфері сталого землекористування;
- розширення доступу до інновацій для малих та середніх фермерських господарств.

2. Екологізація аграрного виробництва:

- впровадження органічного виробництва та його сертифікація;
- застосування біопрепаратів, сидератів і мінімального обробітку ґрунту;
- розвиток технологій адаптивного зрошення;
- створення умов для зменшення вуглецевого сліду агровиробництва.

3. Диверсифікація аграрної продукції та розвиток переробки:

- стимулювання інвестицій у переробну промисловість;
- створення індустріальних агропарків та логістичних хабів;
- підтримка кооперації між виробниками та переробниками.

4. Розвиток експортного потенціалу та міжнародної інтеграції:

- розширення географії експорту через відкриття нових ринків (Африка, Азія, Латинська Америка);

- зміцнення співпраці з ЄС (Green Deal, нульові квоти);
- участь у міжнародних виставках, аграрних платформах та системах сертифікації;

- покращення інфраструктури зберігання, транспортування та експорту.

5. Вдосконалення державної підтримки та регуляторної політики:

- запровадження програм стимулювання експорту продукції з доданою вартістю;

- фінансова підтримка екологічних практик (agri-environment payments);
- зменшення податкового тиску для малих фермерських господарств;
- діджиталізація процедур доступу до державної допомоги.

6. Підвищення ролі людського капіталу та освітніх можливостей:

- модернізація аграрних університетів;
- розвиток аграрного дорадництва та освітніх платформ;
- створення науково-дослідницьких хабів при вишах;
- залучення молоді до фермерства через гранти та програми стажування.

7. Раціональне управління земельними ресурсами:

- контроль за прозорістю ринку землі;
- запровадження систем земельного моніторингу (GIS);
- розвиток екологічного землекористування;
- запобігання деградації ґрунтів і розширення зрошення.

8. Укріплення кооперації та аграрної інтеграції:

- колективне придбання техніки та ресурсів;
- спільне використання логістичних потужностей;
- розширення можливостей для виходу на ринок;
- формування кластерів і локальних ланцюгів доданої вартості.

Підвищення конкурентних переваг аграрного сектора України можливе лише за умови системного та збалансованого підходу, що поєднує інновації, сталий розвиток, ефективне управління та соціальну орієнтованість [21].

На основі оцінок експертів нами систематизовано основні конкурентні переваги агросектору на 2025-2027 рр. (табл. 3.1.2).

Таблиця 3.1.2

Конкурентні переваги агросектору на 2025-2027 рр. (оцінка експертів)

Напрямок	Потенціал зростання	Ключовий ефект
Інновації та діджиталізація	+10-15 % продуктивності	Зменшення витрат, якість продукції
Органічне виробництво	+60 % експорту	Вихід на нові ринки, преміальна ціна
Фітосанітарна відповідність	+30 нових ринків	Безбар'єрний експорт, репутація
Біоекономіка	+100-150 млн. євро інвестицій	Сталий розвиток, енергонезалежність
Еко-субсидії та політика	+20 % площ під сталим виробництвом	Відповідність екостандартам ЄС

Джерело: розроблено автором на основі [42, 43, 44]

Основні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України (2025–2027):

1. Цифрова трансформація агробізнесу:

- до 2027 року частка аграрних підприємств, які використовують елементи Smart Farming, GPS-моніторинг, супутниковий контроль і Big Data, зросте до 45–50 % (у 2024 – близько 28 %). Перевага: оптимізація витрат, персоналізація агротехнологій, точне землеробство, що підвищує врожайність до +12-15 %.

2. Розвиток органічного виробництва та біотехнологій:

- розширення площ під органічним виробництвом до 650–700 тис. га (зараз близько 410 тис. га), експорт органіки – до 180-200 млн. дол. США щороку. Перевага: формування доданої вартості, вихід у преміум-сегменти ЄС, Швейцарії, Канади.

3. Зміцнення експортної інфраструктури та фітосанітарного контролю:

- зростання обсягів експорту до 25-27 млн т/рік з урахуванням альтернативних маршрутів (Дунай, залізниця, транзит через ЄС). Перевага: географічна диверсифікація експорту.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних засад і практичних аспектів формування конкурентних переваг аграрного сектору України в умовах сталого розвитку дає підстави стверджувати, що сільське господарство посідає ключове місце в національній економіці. Воно забезпечує значну частину валового внутрішнього продукту (понад 10%), формує понад 60% експортних надходжень та залишається джерелом зайнятості для значної частини сільського населення. Агропромисловий комплекс відіграє надзвичайно важливу роль як у внутрішньому забезпеченні продовольчої безпеки, так і у глобальному контексті – Україна є одним з провідних експортерів продовольства на світовому ринку.

Основу конкурентних переваг українського аграрного сектора становлять природні ресурси: майже третина світових запасів чорноземів знаходиться саме на території України. Загальна площа сільськогосподарських угідь перевищує 70% від загальної площі країни, а кліматичні умови сприяють вирощуванню широкого спектру культур. Сприятливим чинником є і вигідне географічне положення, що дозволяє забезпечити логістичну доступність як до європейських, так і до азійських ринків.

Упродовж останніх років, незважаючи на складну військово-політичну ситуацію, Україна зберігає високі показники аграрного експорту. Так, у 2023 році експорт продукції АПК становив понад 21 млрд. дол. США, при цьому експорт зернових культур склав близько 50% загального обсягу, соняшникової олії – понад 20%, а залишок припадає на насіння, продукцію тваринництва, олійні культури та перероблену продукцію. За підсумками року Україна увійшла до п'ятірки найбільших експортерів кукурудзи та пшениці, а за експортом соняшникової олії традиційно посідає перше місце у світі. Це свідчить про високий потенціал вітчизняного аграрного сектору, здатного задовольняти потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринків.

Водночас глибший аналіз показує, що наявні конкурентні переваги України значною мірою залишаються ресурсно-сировинними та не є достатньо сталими. Відсутність належної диверсифікації аграрного виробництва, низький

рівень технологічного оновлення, недостатній розвиток інфраструктури, залежність від коливань світових цін та слабка підтримка з боку держави послаблюють потенціал агробізнесу. Проблемним залишається питання концентрації земель у великих аграрних холдингах, що стримує розвиток малого та середнього бізнесу, сільськогосподарської кооперації, фермерських господарств і відповідно – сталого розвитку сільських територій.

Окрім цього, війна спричинила значні виклики для функціонування аграрного сектору: мінування земель, руйнування логістичних маршрутів, блокада портів, обмеження доступу до фінансування та дефіцит кадрів на селі. Усе це посилює нестабільність та вимагає нової моделі розвитку – більш стійкої, диверсифікованої та адаптованої до зовнішніх і внутрішніх ризиків.

Не менш важливою є проблема екологічної сталості сільськогосподарського виробництва. Надмірна інтенсифікація, безконтрольне використання хімічних засобів, деградація ґрунтів, зниження біорізноманіття – усе це знижує екологічну якість аграрного виробництва та створює загрози для майбутніх поколінь. В умовах інтеграції до ЄС, де значна увага приділяється екологічним стандартам, українське сільське господарство має бути орієнтоване на запровадження принципів «зеленої» економіки та циркулярного виробництва.

Діяльність Житомирської обласної фітосанітарної служби відіграє ключову роль у забезпеченні фітосанітарної безпеки та конкурентоспроможності української аграрної продукції на міжнародних ринках. Завдяки ефективному контролю якості, сертифікації, регулюванню обігу засобів захисту рослин і дотриманню міжнародних стандартів, ця служба створює необхідні умови для стабільного експорту продукції рослинництва. Таким чином, фітосанітарна інспекція виступає важливим інституційним елементом, що зміцнює позиції українських виробників на світовому ринку та сприяє сталому розвитку агросектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи) / М.В. Присяжнюк та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2019. 108 с.
2. Аграрний експорт-2023: скільки і куди продали зерна та олії. URL: <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agramiy-eksport-2023-skilki-i-kudi-prodali-zerna-ta-oliyi>
3. Алексеєнко Л. М., Ціжма О. А. Фінансове забезпечення аграрного сектора у контексті просторового розвитку економіки. *Економічний простір*. 2019. Вип. 149. С. 107-12.
4. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
5. Бондаренко В. М. Конкурентні переваги підприємств переробної галузі в умовах економічної кризи. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 41(2). С. 31-37.
6. Бурачек І. В., Біленчук О. О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 288–293.
7. Буряк М. І. Інтеграційна модель формування сукупного фінансового потенціалу регіону. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 815-819.
8. Вдовенко І. С. Державне регулювання фінансових механізмів забезпечення аграрного сектору економіки. *Економіка і суспільство*. 2023. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/75.pdf
9. Верхоглядова Н. І. Особливості управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Електронний журнал: Економіка та суспільство*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-56>.

10. Волкова Н., Мехтієв Р., Попадін Є. Ключові аспекти конкурентоспроможності та якості продукції аграрних підприємств в умовах воєнної агресії. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54.
11. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Гамерська І. С. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції в умовах європейської інтеграції України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56.
12. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства. *Облік і фінанси*. 2015. № 1 (67). С. 71-76.
13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Джеджула В. В. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств [Текст] / В. В. Джеджула, І.Ю. Єпіфанова, О. Г. Цвик // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 4. – С. 5–8.
15. Дугієнко Н.О. Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору України. *Економіка та управління сучасним господарством*. В 25. 2018. с. 99-108. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Dugiyenko-N.-O..pdf>
16. Європейський інвестиційний банк готовий брати на себе політичні ризики інвестицій в АПК України. *АПК-Інформ*. 29/04/2015. URL: <https://www.apk-inform.com/en>
17. Калетнік Г. М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.3-15.
18. Кваша С. М., Вакуленко В. Л. Теоретичні основи продовольчої безпеки в умовах сьогодення. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. Вип. 4 (87). С. 419-428.
19. Кваша, С., Павленко, О., Вакуленко, В. Наукові засади розвитку зовнішньоекономічної діяльності в контексті міжнародних відносин України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3713>

20. Корнійчук Г. В. Теоретичні основи розвитку фінансового потенціалу агроформувань. *Перший незалежний науковий вісник*. 2015. № 5. С. 60-62.
21. Костецький Я. І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика монографія. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2017. 356 с.
22. Левандівський О. Зарубіжний досвід підвищення інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 10-16.
23. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 9-18.
24. Мацьків В.В. Складові фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору— сталий розвиток економіки. *Міжнародний науково-виробничий журнал*. 3'2015. С. 276-281.
25. Пальонка О. Ю. Позиціювання українських підприємств на зовнішніх ринках зерна. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2017. № 4. С. 121–126.
26. Попадинець Н. М. Конкурентоспроможність продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках. URL: <https://ird.gov.ua/irds/molvch20150261330.pdf>
27. Портер М. Стратегія конкуренції / Портер М. Пер. з англ. — К.: Основи, 1997. 390 с.
28. Рогач С.М. Сучасний еколого-економічний стан та тенденції аграрного землекористування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 43–48.
29. Русан В. М. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/rusan.pdf>
30. Сітковська А. О. Фактори зростання конкурентоспроможності підприємств в аграрному секторі економіки. *Ефективна економіка*. 2012. № 10.

31. Сливінська О. Б., Боднар О. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 3 (14). С. 96–99.
32. Строченко Н. І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: сутність та напрямки зміцнення. *Таврійський науковий вісник*. 2024. № 19. С. 114–121.
33. Ткачук О.М. Харкова Ю.П. Конкурентні переваги підприємства / Перспективні напрямки наукової думки [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року у м. Тернопіль: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» / відп. за випуск Голденблат М.А. // ГО «Європейська наукова платформа». – Обухів: Друкарня «Друкарик» (ФОП Гуляєва В.М.), 2018. – Т.3. – С.66-70.
34. Трусова Н. В. Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання аграрної галузі. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2017. 245 с.
35. Хірівський Р., Содома Р., Клебан О., Устиновська Т. Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції. *Розвиток маркетингу в АПК*. 2021. С. 184-191.
36. Шаповалова І.В. Конкурентні переваги підприємства: ретроспективний аналіз трактування термінів / І.В. Шаповалова //Економіка і суспільство. – 2017.- №10. – С.427-432.
37. European Comission. (2022). Rural Development Programmes by country. Retrieved June 1, 2022, from URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/rural-development/country_en
38. Putsenteilo P., Klapkiv Y., Vovk V. Adaptation processes of the agrarian sector for realization of the existing potential. Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy : Proceedings of the 2019 International Scientific Conference, (Warsaw, 5–7 June 2019), Warsaw : SGGW, no. 3, pp. 112–117.
39. <https://blogs.worldbank.org/en/trade/global-wheat-shipments-withstood-shock-russias-invasion-ukraine?>

40. FAO. (2021). *International Standards for Phytosanitary Measures (ISPMs): Adopted standards*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/>.
41. OECD. (2019). *Improving Markets for Fruit and Vegetables: Making the Most of Standards and Regulations*. OECD Publishing. DOI: 10.1787/9b1cbe65-en.
42. World Bank. (2020). *Enabling the Business of Agriculture 2019*. World Bank Group. <https://eba.worldbank.org/>.
43. Narrod, C., Roy, D., Okello, J., Avendaño, B., Rich, K., & Thorat, A. (2009). Public–private partnerships and collective action in high value fruit and vegetable supply chains. *Food Policy*, 34(1), 8–15. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2008.10.005>.
44. Henson, S., & Jaffee, S. (2006). Food safety standards and trade: Enhancing competitiveness and avoiding exclusion of developing countries. *The European Journal of Development Research*, 18(4), 593–621. <https://doi.org/10.1080/09578810601070753>

ДОДАТКИ